

„Wychowanie w Rodzinie” t. XX (1/2019)

nadesłany: 24.08.2018 r. – przyjęty: 14.09.2018 r.

Małgorzata Agnieszka SAMUJŁO*, **Teresa SOKOŁOWSKA-DZIOBA****

Otwartość uczniów w relacjach z rodzicami i nauczycielami

Openness of students relations with parents and teachers

Streszczenie

Cel: Celem podjętych badań uczyniono określenie postrzegania przez uczniów poziomu otwartości w relacjach nawiązywanych w środowisku rodzinnym i szkolnym.

Metody: Badania przeprowadzono wśród uczniów liceów ogólnokształcących na podstawie Skali Postaw Rodzicielskich w opracowaniu M. Plopy (wersja dla młodzieży) oraz kwestionariusza do diagnozowania otwartości uwzględniającego wymiary wyodrębnione przez D. W. Johnsona.

Wyniki: Uzyskane wyniki wskazują, w jakim zakresie uczniowie przejawiają otwartość w kontaktach interpersonalnych w środowisku rodzinnym i szkolnym. Uczniowie dostrzegali znaczenie otwartości w porozumiewaniu się. Podkreślali, że sprzyja ona rozwojowi relacji oraz potrafili określić jej użyteczność. Znaczna część uczniów nie radziła sobie z wiązaniem przekazywanych komunikatów z doświadczeniami z przeszłości. Badani w większości błędnie stwierdzali, że należy być zawsze otwartym, a nie stosownie do sytuacji, w których uczestniczą.

* e-mail: msamujlo@wp.pl

Instytut Pedagogiki, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, ul. Narutowicza 12, 20-004 Lublin, Polska. ORCID: 0000-0003-1029-6020.

** e-mail: edzioba@op.pl

Instytut Pedagogiki, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, ul. Narutowicza 12, 20-004 Lublin, Polska. ORCID: 0000-0003-0479-5237.

Wnioski: Wśród licealistów, którzy spostrzegali przeciętne nasilenie pozytywnych postaw matek i ojców, zróżnicowany jest poziom otwartości w relacjach z rodzicami i nauczycielami. Adekwatna otwartość w komunikacji pozwala na zachowanie równoważności podmiotów interakcji w wielowymiarowych relacjach rodzice – dzieci i nauczyciele – uczniowie. Zapewnia partnerstwo w dialogu, warunkujące prawidłowe porozumiewanie się w procesie wychowania.

Słowa kluczowe: uczeń, rodzic, nauczyciel, postawy rodzicielskie, otwartość

Abstract

Aim: The aim of the undertaken research was to diagnose the students' perception of the level of openness in relationships established in the family and school environment.

Methods: The research was carried out among students of general secondary schools. The results were collected based on the Parental Attitude Scale in the study of M. Plopa (version for the youth) and the questionnaire for the diagnosis of openness developed on the basis of the dimensions distinguished by D. W. Johnson.

Results: The obtained results indicate to what extent students show openness in interpersonal contacts in the family and school environments. Students recognized the importance of openness in communication. They emphasized that it promotes the development of relationships and were able to determine its usefulness. Many students did not manage to connect the messages they conveyed with past experiences. Most of the respondents incorrectly stated that one should always be open and not according to the situations in which they participate.

Conclusions: Among students who perceived the average intensity of positive attitudes of mothers and fathers, the level of openness in relations with parents and teachers is diversified. Adequate openness in communication allows for maintaining the equivalence of subjects of interaction in multidimensional relationships between parents – children and teachers – students. It provides partnership in dialogue, conditioning proper communication in the process of education.

Keywords: pupil, parent, teacher, parental attitudes, openness

Wstęp

Zachowania społeczne są wypadkową działań zaangażowanych w nie osób. Można je rozpatrywać w kategoriach zagospodarowania przestrzeni fizycznej i społecznej. Rozwój dziecka kształtuje się pod wpływem otoczenia, które warunkuje przebieg rozmaitych interakcji. O ich jakości przesądza postępowanie osób znaczących dla dzieci oraz funkcjonowanie środowiska, w którym przebywają. Podstawowymi obszarami dla rozwoju jednostki są rodzina i szkoła, w których komunikacja interpersonalna ma charakter pionowy, międzygeneracyjny. Dynamika komunikacji w tych podsystemach zachodzi pod wpływem zmian związanych z biegiem życia, którym towarzyszy pojawianie się nowych

sposobów zaspokajania potrzeb. To warunkuje jakość wzajemnej komunikacji oraz kształtuje relacje między nimi i konstytuuje role, w jakich wobec siebie występują dzieci, ich rodzice i nauczyciele. Charakter wzajemnych interakcji zależy od wielu czynników, wśród których można wymienić rodzaj zobowiązań, uprawnień oraz poziom odpowiedzialności towarzyszący interakcjom¹.

Elementem składowym interakcji zachodzących między ludźmi jest otwartość, chociaż jej charakter jest zróżnicowany i zależny od poziomu bliskości, zaufania i przywiązania. Otwartość należy rozumieć jako sposób reagowania „na bieżącą sytuację i przekazywania takich informacji z przeszłości, które są ważne dla zrozumienia” aktualnych reakcji na zachowania innych osób i właściwą interpretację różnorodnych sytuacji, których są uczestnikami².

Otwartość jest procesem komunikowania się, w którym ujawniamy informacje i zachowania, czyli ułatwiamy partnerom interakcji poznanie siebie nawzajem. Przy tym stopień otwartości w relacjach może ulegać zmianie z uwagi na warunki, w jakich przebiegają wzajemne kontakty. Stopień otwartości zależy od charakteru relacji łączących ludzi. Przyjmuje się, że im więcej jednostka udziela o sobie informacji, tym większa jest jej otwartość. Podkreślić należy jednak, że w prawidłowym komunikowaniu się pożądana jest zdolność w zakresie utrzymania równowagi w przekazywaniu informacji o sobie i odbieraniu ich od innych. Nieprawidłowa komunikacja przebiega wówczas, gdy stopień otwartości jest zbyt niski bądź zbyt wysoki. Można przyjąć, że poziom otwartości we wzajemnych relacjach warunkuje prawidłowe porozumiewanie się w rodzinie i szkole³.

Relacje w środowisku rodzinnym i szkolnym

Niestabilność środowisk, zdeterminowana intensywnymi zjawiskami społecznymi, utrudnia oddziaływania wychowawcze rodziny i szkoły. Stereotypowo postrzegane relacje międzyludzkie rozpadają się na okazjonalne spotkania i bezosobowe, często wręcz epizodyczne, interakcje. Względnie stałe środowisko rodzinne jest miejscem rozwoju dla wszystkich jej członków, niezależnie od wieku. Jego oddziaływanie jest wszechstronne i szczególnie silne wobec dzieci ze względu na ich silną absorpcję wartości kulturowych przekazywanych przez najbliższe otoczenie. W tym mikrosystemie, poprzez długotrwały proces socjalizacji, budowana jest hierarchia potrzeb, dążeń i aspiracji jednostki. Przy jednoczesnym zabezpieczeniu poczucia bezpieczeństwa, wsparcia emocjonalnego i poczucia przynależności oraz akceptacji w rodzinie możliwe staje się zapew-

¹ B. Harwas-Napierała, *Specyfika komunikacji interpersonalnej w rodzinie ujmowanej jako system*, [w:] I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, PWN, Warszawa 2014, s. 61.

² D. W. Johnson, *Podaj dłoń*, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Warszawa 1992, s. 25.

³ B. Harwas-Napierała, *Specyfika komunikacji...*, dz. cyt., s. 54.

nienie dobrostanu córek i synów. Sprzyja temu właściwe wypełnianie ról rodzinnych, przejawianych wobec dzieci postaw oraz wypełnianych funkcji. Obejmują one całościowo dziedziny życia, które modyfikowane są poprzez zmieniającą się rzeczywistość. Skuteczność realizacji funkcji przesądza o sposobie wywiązywania się z obowiązków, co jest niezmiernie ważne dla jakości systemu rodzinnego i kształtowanych w nim więzi, sprzyjających autonomii osób w kręgu rodziny. Wypełniane przez rodziny funkcje są ważne z punktu widzenia społeczeństwa globalnego, a przede wszystkim z uwagi na socjalizację osób oraz ich przygotowanie do życia w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Rodzina jest nadal głównym „pasem transmisyjnym” ogólnospołecznej kultury, podstawowych norm, wzorów i wartości⁴.

W rozwoju jednostki najważniejszą rolę odgrywają rodzice jako osoby najbardziej znaczące w życiu człowieka. To oni budują pierwsze układy interakcji z dziećmi, pomagając im w kształtowaniu tożsamości. Zdaniem Barbary Harwas-Napierały „rodzina może oddziaływać na rozwój jednostki dwojako: 1) przez stwarzanie warunków zdobywania doświadczenia i 2) przez przekazywanie wzorców, narzędzi i sposobów opracowywania doświadczeń w aspekcie poznawczym, emocjonalnym i ewaluatywnym (w kategoriach wartości)”⁵. Rodzina stwarza swoim członkom warunki do realizowania osobistych celów i indywidualnych programów życiowych, które mogą różnić się u poszczególnych osób. Priorytetowo traktowane jest znaczenie satysfakcji z funkcjonowania w danym środowisku rodzinnym, co wzmacnia oczekiwania wobec jakości życia. Warto podkreślić, że indywidualizacja potrzeb w rodzinie oraz podejmowanie działań zapewniających dobrostan wzajemnie się wzmacniają i uzupełniają⁶. Poprzez wzrost autonomizacji jednostek dostrzega się znaczenie ich samorealizacji i swobody podejmowania decyzji w różnych sferach⁷.

Stosunek matek i ojców do dzieci stanowi podstawę kształtowania ich osobowości i zachowań. Nacechowane akceptacją kontakty społeczne w rodzinie sprzyjają nabywaniu wzorców postępowania, uczą łatwości nawiązywania i podtrzymywania relacji z innymi, a zarazem realizacji różnych osobistych celów. Oddziaływania rodziców powinna charakteryzować stosowna elastyczność, odpowiadająca aktualnym warunkom życia dzieci⁸.

⁴ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2002, s. 50.

⁵ B. Harwas-Napierała, *Rodzina w kontekście współczesnych zagrożeń*, [w:] T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*, Difin, Warszawa 2010, s. 12–13.

⁶ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym...*, dz. cyt., s. 44–45.

⁷ Tenże, *Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian*, [w:] M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna*, Wydawnictwo UW, Warszawa 2001, s. 197–198.

⁸ D. Strzelczyk-Muszyńska, *Postawy rodzicielskie a kompetencje społeczne*, [w:] T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze...*, dz. cyt., s. 285.

Specyfika interakcji rodzinnych kształtuje charakter doświadczeń, które nabywa jednostka. Naturalna przynależność i więź emocjonalna staje się podstawą wszelkich kontaktów. Ważne jest, jak postrzegane są zachowania rodziców przez dzieci, ponieważ określonym postawom matek i ojców mogą one w percepcji przypisywać różne znaczenie. Niezwykle istotny w rozwoju indywidualnym jest zatem preferowany i funkcjonujący sposób komunikacji, o jakości którego przesądza otwartość. W przypadku zaburzonej komunikacji z rodzicami dzieci mogą ujawniać nieakceptowaną społecznie aktywność, na przykład zachowania agresywne czy sięganie po często zagrażające życiu używki.

Kolejnym szczególnie ważnym środowiskiem dla rozwoju dziecka jest szkoła. Jest ona pierwszym systemem, w którym dzieci spotykają się z innymi podmiotami oddziałyującymi na ich rozwój. Jako uczniowie spędzają w niej wiele czasu i nawiązują dialog z różnymi osobami. Szkoła wnosi nowe doświadczenia w ich życie, różniąc się od rodziny nieporównywalnie większą przestrzenią, formalną organizacją, określonymi celami i rolami odgrywanymi przez kolegów, nauczycieli, administrację szkolną. Podstawowymi celami szkoły jest nabywanie przez uczniów wiedzy i umiejętności ujętych w programach szkolnych. Warunki nauczania, w których przebiega proces dydaktyczno-wychowawczy, w istotny sposób przyczyniają się do rozwoju dziecka. „W szkole jest przekazywana nie tylko wiedza, ale również pewne normy społeczne, które pozwalają tej instytucji efektywnie funkcjonować”⁹. Warto zwrócić uwagę, że przekaz nauczyciela z różnych powodów nie zawsze jest odbierany przez słuchającego go ucznia w sposób zgodny z intencjami nadawcy. W przewyciężaniu takiej sytuacji może pomóc wzajemna otwartość w relacjach, która szczególnie jest pożądana w pobudzeniu aktywności uczniów¹⁰.

Efektywność nauczania w szkole warunkują te aspekty, które odnoszą się do jej społecznej organizacji, wyznaczają relacje międzyludzkie, wzorce działania oraz style kierowania. Szkoły osiągające sukcesy koncentrują się na wynikach w nauce uczniów, właściwym wykorzystaniu czasu, dostępności nauczycieli dla ucznia na lekcjach i poza nimi, przejrzystemu systemowi kar i nagród, wprowadzonym standardom dotyczącym odpowiedzialności. Środowisko szkolne warto ujmować komparatystycznie w stosunku do interaktywnego społeczeństwa poprzez dostosowanie tematyki i przebiegu lekcji do rzeczywistości oraz przybliżanie uczniom funkcjonowania w różnych obszarach życia społecznego, ucząc na przykład samodzielnego załatwiania różnych spraw w urzędach, wydawania dyspozycji bankowych, posługiwania się walutą czy publikowania własnych

⁹ H. R. Schaffer, *Rozwój społeczny. Dzieciństwo i młodość*, tłum. M. Białecka-Pikul, K. Sikora, Wydawnictwo UJ, Kraków 2006, s. 379.

¹⁰ S. Mieszalski, *Aktywizować uczniów – co to znaczy?*, [w:] K. Kruszewski (red.), *Pedagogika w pokoju nauczycielskim*, wsiP, Warszawa 2000, s. 259–260.

brozur. Naturalny charakter interakcji warunkowany jest wzajemną otwartością uczniów i nauczycieli, co wiąże się z profesjonalnym postępowaniem edukacyjnym, ułatwiającym nabywanie kompetencji społecznych¹¹. Szkoła jest miejscem społecznego uczenia się, szczególnie dla uczniów mających problemy w kontaktach interpersonalnych. Podstawowym warunkiem wypełniania takich zadań przez szkołę jest wzajemne zaufanie i poczucie wspólnoty, co sprzyja otwartości i autentyczności w przesyłaniu komunikatów, prezentowaniu swego stanowiska, negocjowaniu realizowanych celów, które zwiększają jedność w klasie i przesądza o jakości działań¹².

Szkoła kształtuje u dziecka jego obraz jako człowieka przez pryzmat lepszych lub gorszych wyników osiągniętych w nauce, natomiast to, jak reagują dzieci na oddziaływania szkoły, warunkowane jest wcześniejszymi informacjami na temat własnej osoby, wyniesionymi ze środowiska rodzinnego. Ten fakt ukazuje wzajemne powiązanie rodziny i szkoły¹³.

Badania własne

Komunikacja interpersonalna warunkuje jakość relacji społecznych. Mając to na uwadze, przedmiotem badań uczyniono otwartość jako wymiar konstytuujący charakter relacji. Ważne staje się zatem, jak uczniowie rozumieją i przejawiają otwartość oraz jak postrzegają jej znaczenie w kontaktach z rodzicami i nauczycielami. Problematyka badawcza została odniesiona do codziennych sytuacji, z jakimi uczniowie mogą spotkać się w rodzinie i szkole. Dostrzegając synergię tych środowisk, celem badań było poznanie, jak otwartość w relacjach z rodzicami i nauczycielami jest postrzegana przez uczniów w kontekście ich doświadczeń ze środowiska rodzinnego i edukacyjnego. Należy podkreślić, że są to osoby szczególnie znaczące w rozwoju jednostek i osiąganiu przez nich sukcesów edukacyjnych, a jakość interakcji młodzieży z nimi przesądza o zaspokajaniu potrzeb i funkcjonowaniu w rzeczywistości szkolnej.

Do określenia zachowań rodziców wykorzystano Skalę Postaw Rodzicielskich w opracowaniu Mieczysława Płopy w wersji dla młodzieży. Umożliwiła ona badanie postaw przejawianych przez matki (SPR-M) i ojców (SPR-O) w percepcji dzieci. W narzędziu uwzględniono następujące skale: akceptacji – odrzucenia, autonomii, ochraniań, wymagania, niekonsekwencji¹⁴.

¹¹ G. Dryden, J. Vos, *Rewolucja w uczeniu*, Moderski i S-ka, Poznań 2000, s. 285.

¹² S. Kowalik, *Problemy uczniów i ich rozwiązywanie przez nauczycieli*, [w:] S. Kowalik (red.), *Psychologia ucznia i nauczyciela*, PWN, Warszawa 2011, s. 48–49.

¹³ H. R. Schaffer, *Rozwój społeczny*, dz. cyt., s. 383.

¹⁴ M. Płopa, *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej, Elbląg 2005, s. 339–361.

Otwartość rozpatrzono na podstawie kwestionariusza uwzględniającego wy-
miary otwartości wyodrębnione przez Dawida W. Johnsona¹⁵. Stanowił on podsta-
wę diagnozowania otwartości uczniów wobec rodziców i nauczycieli w różnych
obszarach. Uczniowie oceniali prawdziwość zawartych w kwestionariuszu stwier-
dzeń charakteryzujących otwartość i wskazywali, czy pomaga ona w budowaniu
dobrych kontaktów z rodzicami i nauczycielami.

Badania przeprowadzono wśród 140 uczniów szkół średnich na terenie województwa lubelskiego w roku szkolnym 2017/2018.

Wyodrębniono grupę uczniów, która spostrzegała postawy rodziców na prze-
ciętym poziomie nasilenia (wyniki mieściły się w granicach 5–6 stena). U części
badanych wyniki uplasowały się w dolnych granicach postaw właściwych oraz
w górnych granicach postaw niewłaściwych. Natomiast postawa akceptacji ma-
tek i ojców u wszystkich badanych uczniów mieściła się na poziomie umiarkowa-
nie właściwym. Z uwagi na podobieństwo w postrzeganiu zachowań rodziców
branej pod uwagę grupy młodzieży dokonano analizy przejawianej otwartości
wobec rodziców i nauczycieli, nie odnosząc jej do specyfiki postaw.

Pożądanane zachowania w obszarze porozumiewania się są bardzo różne. Wa-
runkują je konteksty sytuacyjne, cechy osób w nich uczestniczących oraz otwar-
tość we wzajemnych relacjach. W tabeli 1 ukazano rozumienie otwartości w kon-
taktach z rodzicami i nauczycielami.

Tabela 1. Rozumienie przez uczniów pojęcia otwartość w relacjach interpersonalnych
Table 1. Students' understanding of the concept of openness in interpersonal relations

Definiowanie otwartości	Rodzice				Nauczyciele			
	tak		nie		tak		nie	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Otwartość to ujawnienie, jak reaguje Pan/Pani na to, co się teraz dzieje i przekazywanie związanych z tym tematem informacji o przeszłości	109	77	31	23	74	52	66	48
Otwartość oznacza ujawnianie intymnych szczegółów z Pana/Pani przeszłości	91	65	49	35	104	74	36	26
Otwartość powinna być obustronnym zrozumieniem	123	87	17	13	119	85	21	15
Najpozyteczniejszym rodzajem informacji o Pana/Pani reakcjach jest opis zachowania i własnych uczuć	101	72	39	28	74	52	66	48
Najpozyteczniejszy rodzaj informacji o Panu/Pani to szczegóły z Pana/i przeszłości	83	59	57	41	98	70	42	30
Człowiek powinien być zawsze otwarty	44	31	96	69	66	48	74	52

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

¹⁵ D. W. Johnson, *Podaj dłoń*, dz. cyt.

W budowaniu relacji uczniów z osobami w najbliższym środowisku otwartość należy postrzegać jako znaczącą umiejętność. Właściwe rozumienie istoty otwartości charakterystyczne jest przede wszystkim w relacjach z rodzicami dla około 77% uczniów, natomiast takie zachowania wobec nauczycieli przejawia nieco więcej niż połowa badanych. Przekonanie, jak przejawiać otwartość, uczniowie częściej poprawnie interpretowali w stosunku do rodziców niż wobec nauczycieli. Pozytywne jest to, że badani uczniowie (nieco mniej niż 90%) podkreślali znaczenie obustronnego zrozumienia w kontaktach nacechowanych otwartością.

Młodzież błędnie przyjmuje, iż otwartość wiąże się z ujawnianiem intymnych szczegółów z przeszłości. W relacjach z rodzicami taką niewłaściwą postawę ukazuje 65% badanych. Jeszcze więcej uczniów (niemal trzy czwarte) niepoprawnie odnosi takie rozumienie otwartości do relacji z nauczycielami, a tylko jedna czwarta właściwie uznaje, że otwartość nie oznacza ujawniania intymnych szczegółów z przeszłości. Uczniowie w większości (ok. 60%) napotykali też trudności w ustosunkowaniu się do sposobu przekazywania ogólnych informacji na temat dotychczasowych przeżyć i doświadczeń w relacjach z rodzicami i z nauczycielami.

Prawidłowo interpretowany jest sposób przekazywania najbardziej istotnych informacji. Badani wskazywali, że najważniejszy jest opis zachowania i określanie własnych uczuć. W relacjach z rodzicami tak sądzi niemal trzy czwarte badanych, zaś w porozumiewaniu się z nauczycielami takie zachowania postrzegane są jako właściwe przez niewiele więcej niż połowę badanych.

Badani licealiści rozumieją, że otwartość w codziennych interakcjach powinna być adekwatna do charakteru relacji z innymi osobami i stosowna do sytuacji, w której uczniowie się znajdują. Zachowania nacechowane otwartością częściej występują w kontaktach z najbliższymi niż w kontekście szkolnym.

Skuteczne porozumiewanie występuje wówczas, gdy partnerzy relacji są zainteresowani sobą i przedmiotem rozmowy, a ponadto przejawiają gotowość odniesienia uczciwej, wzajemnej korzyści z tej wymiany. Nastawione na osiągnięcie kompromisu i właściwe zrozumienie komunikowanie się przynosi korzyści wszystkim osobom zaangażowanym w relacje. Jeśli wzajemne porozumiewanie się oparte jest na otwartości, może zapobiec uruchamianiu niepożądanych stereotypów i sprzyjać okazywaniu szacunku dla indywidualności innych osób. Odpowiedzi badanej młodzieży na temat znaczenia otwartości w relacjach interpersonalnych zawarto w tabeli 2.

Tabela 2. Znaczenie otwartości w opinii uczniów
Table 2. The importance of openness for students

Ocena zachowań	Rodzice				Nauczyciele			
	tak		nie		tak		nie	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Otwartość sprzyja rozwojowi relacji	133	95	7	5	100	71	40	29
Ukrywanie reakcji na zachowanie innego człowieka sprzyja rozwojowi relacji z drugą osobą	109	77	31	23	91	65	49	35
Kiedy zachowanie jakiegoś człowieka poważnie Pana/Panią gorszy, powinno się odrzucić go jako człowieka	102	72	38	28	84	60	56	40
Bliskie porozumienie z drugą osobą jest ludzką potrzebą	128	91	12	9	82	58	58	42
Otwartość powinna powodować zmianę zachowania drugiej osoby	45	32	95	68	50	35	90	65
Wypowiedzi są bardziej pożyteczne, jeśli są przypuszczalne, szczegółowe i oznajmujące	110	78	30	22	104	74	36	26
Należy czekać z rozmową o trudnych sytuacjach, aż zbierze się ich kilka	103	73	37	27	110	78	30	22

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Przez otwartość w kontaktach z innymi ludźmi wyrażamy, że interesuje nas, jak druga osoba reaguje na to, co mówimy i robimy. Około trzech czwartych badanych, odnosząc się do rodziców i nauczycieli, poprawnie podkreślało, że bardziej pożyteczne są wypowiedzi, które ze względu na swój charakter są przypuszczalne, szczegółowe i oznajmujące.

Około dwie trzecie badanych właściwie uważa, że otwartość nie powinna powodować zmiany zachowania drugiej osoby. Ten sposób interpretacji otwartości może sprzyjać przejawianiu skutecznych zachowań w relacjach z rodzicami i nauczycielami.

Niemal wszyscy badani dostrzegają, że otwartość podnosi jakość relacji zwłaszcza w kontaktach z rodzicami, natomiast mniej osób sądzi, że jest to istotne w stosunku do nauczycieli (71%). Podobnie jest z uznaniem, że bliskie porozumienie jest ważną potrzebą w stosunkach z rodzicami. Warto jednak zauważyć, że takie zdanie w relacjach z nauczycielami wyraża trochę więcej niż połowa badanych.

Niepokojący jest fakt, że tylko 28% uczniów wyraziło przekonanie, że niewłaściwe zachowanie nie może stać się podstawą do odrzucenia drugiego człowieka w relacjach z rodzicami. Nieco więcej badanych (40%) odnosi taką interpretację do nauczycieli. Można przypuszczać, że powodem tego jest inna częstotliwość i charakter kontaktów w obu środowiskach.

Licealiści niewłaściwie oceniają, że ukrywanie reakcji na zachowania innych osób sprzyja rozwojowi wzajemnych relacji – częściej wobec rodziców (77%), a rzadziej wobec nauczycieli (65%).

Można przypuszczać, że badani nie rozwiązują swoich kłopotów na bieżąco, podczas codziennych rozmów, gdyż trzy czwarte z nich błędnie twierdzi, iż należy czekać z rozmową o trudnych sytuacjach, aż zbierze się ich kilka. Podobnie jest w relacjach z nauczycielami.

Podsumowanie

Spółeczny charakter interakcjom nadaje sposób porozumiewania się. W budowaniu klimatu przyjaznych relacji istotne są wzajemny szacunek i aprobata osób biorących udział w komunikacji. Transakcyjny charakter relacji wiąże się z wzajemnym wpływem partnerów interakcji. W wyodrębnionej grupie, w której przyjęto jako kryterium duże podobieństwo w postrzeganiu zachowań matek i ojców, nie analizowano związku między konstelacjami postaw rodziców a przejawianą otwartością.

Podjmując próbę poszukiwania odpowiedzi na pytanie, jak uczniowie rozumieją i przejawiają otwartość wobec rodziców i nauczycieli, wyłonił się obraz uczniów stosunkowo prawidłowo rozumiejących otwartość. Uczniowie dostrzegali znaczenie otwartości w porozumiewaniu się; podkreślali, że sprzyja ona rozwojowi relacji, oraz potrafili określić jej pożyteczność. Widzieli związek pomiędzy jakością wypowiedzi a skutecznością. Podkreślali, że znacząca jest także konkretyzacja przekazywanych informacji, czyli opis zachowania, uczuć. Ich zdaniem obustronne zrozumienie jest istotne w nawiązywanych i podtrzymywanych kontaktach młodzieży z dorosłymi.

Znaczna część uczniów nie radziła sobie z wiązaniem przekazywanych komunikatów z doświadczeniami z przeszłości. Ponadto badani błędnie stwierdzali, że należy być zawsze otwartym, a nie stosownie do sytuacji, w której uczestniczą. Nie wszyscy właściwie interpretowali, że otwartość nie powinna powodować zmiany zachowania innych osób. Licealiści niewłaściwie sądzili także, że ukrywanie swoich reakcji na zachowania innych może sprzyjać rozwojowi relacji z rodzicami i nauczycielami. Może to być uwarunkowane wiekiem badanych lub zgromadzonymi doświadczeniami w kontaktach z matkami i ojcami bądź też z innymi dorosłymi.

Dziewczęta i chłopcy preferowali odkładanie rozmowy o trudnych sytuacjach, aż dojdzie do ich kumulacji, zamiast sukcesywnego rozwiązywania problemów, których często młodzież nie jest w stanie samodzielnie przezwyciężyć. Brak otwartości może prowadzić do kumulacji niekorzystnych emocji, napięć,

zagubienia i poczucia wyobcowania. Niektórzy uczniowie stwierdzali, że niewłaściwe zachowania przyzwalają na odrzucanie partnera interakcji jako osoby. Taka postawa może być wyrazem braku tolerancji wobec kolegów i prowadzić do odrzucania „innych” – osób o odmiennych cechach lub inaczej się zachowujących – ze swojego otoczenia.

Młodzież dostrzega, że bliskie porozumienie z innymi osobami jest ludzką potrzebą, która niemal przez wszystkich badanych odnoszona jest do kontekstu rodzinnego, a tylko przez nieco więcej niż połowę badanych do kontaktów w szkole. Być może przestrzeń szkolna nie jest postrzegana przez uczniów jako dająca poczucie bezpieczeństwa.

Nasuwa się wniosek, iż interesujące i wymagające dalszych badań byłoby wyodrębnienie grup o wysoce pożądanym nasileniu postaw rodziców oraz niewłaściwych zachowaniach wobec córek i synów, które ukazałyby szerszy, być może zróżnicowany, stosunek do przejawianej otwartości.

Otwartość jest cechą warunkującą prawidłowe porozumiewanie się, ponieważ przesądza o przekazywaniu wprost komunikatów o własnych myślach, uczuciach, nadziejach, życzeniach. Przejawianie otwartości umożliwia eliminowanie podświadomego napięcia, wynikającego z obaw, ogranicza nieporozumienia i konflikty spowodowane nieprawidłowym odczytywaniem intencji wypowiedzi, ułatwia właściwą percepcję komunikatu, a zatem pomaga modyfikować własne postępowanie¹⁶.

Istotną rolę otwartości w komunikacji sprzyjającej rozwojowi jednostki jest to, iż pozwala ona na zachowanie równoważności podmiotów interakcji w układach rodzice – dzieci, nauczyciele – uczniowie. Wszystkim zapewnia partnerstwo dialogu, w którym żadna ze stron nie ma przewagi, daje ochronę przed poniżeniem i sprzyja konstruktywnemu rozwiązywaniu problemów. Tworzenie takiego klimatu jest warunkiem obustronnej, prawidłowej komunikacji, nawet przy asymetryczności ról specyficznej dla relacji w szkole.

Bibliografia

- Dryden G., Vos J., *Rewolucja w uczeniu*, Moderski i S-ka, Poznań 2000.
- Harwas-Napierała B., *Rodzina w kontekście współczesnych zagrożeń*, [w:] T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*, Difin, Warszawa 2010.
- Harwas-Napierała B., *Specyfika komunikacji interpersonalnej w rodzinie ujmowanej jako system*, [w:] I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, PWN, Warszawa 2014.
- Johnson D. W., *Podaj dłoń*, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Warszawa 1992.
- Kowalik S., *Problemy uczniów i ich rozwiązywanie przez nauczycieli*, [w:] S. Kowalik (red.), *Psychologia ucznia i nauczyciela*, PWN, Warszawa 2011.

¹⁶ B. Harwas-Napierała, *Specyfika komunikacji...*, dz. cyt., s. 69–70.

- Mieszalski S., *Aktywizować uczniów – co to znaczy?*, [w:] K. Kruszewski (red.), *Pedagogika w pokoju nauczycielskim*, WSiP, Warszawa 2000.
- Plopa M., *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej, Elbląg 2005.
- Schaffer H. R., *Rozwój społeczny. Dzieciństwo i młodość*, tłum. M. Białecka-Pikul, K. Sikora, Wydawnictwo UJ, Kraków 2006.
- Strzelczyk-Muszyńska D., *Postawy rodzicielskie a kompetencje społeczne*, [w:] T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*, Difin, Warszawa 2010.
- Tyszka Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2002.
- Tyszka Z., *Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian*, [w:] M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna*, Wydawnictwo UW, Warszawa 2001.